

Arany János összes kisebb költeményei. (Bevezetéssel és jegyzetekkel kiadja Voinovich Géza. A Franklin-Társulat kiadványa.) Az Aranycentenárium nagy alkalmát az illetékes irodalmi körök halhatatlan költőnk munkáinak bő jegyzetekkel ellátott s hézagtalanul teljes kiadásával óhajtották méltó módon megünnepelni. A rettenetes világháború azonban s utána a még rettenetesebb nagy nemzeti katasztrófa megakadályozta a szép terv megvalósulását, sőt beállt az a képtelen állapot, hogy a legnagyobb magyar költő műveit az érdeklődő magyar közönség könyvtáruai úton többé már meg sem szerezhetné. Ezen a szégyenletes állapoton akar segíteni a Franklin-Társulat s Voinovich Géza kitűnő szerkesztésében oly kiadást adott a közönség kezébe, melyre még a régi boldog időkben is büszkéek lehettünk volna.

Nines költőnk, kinek költeményei oly pontos és hibátlan kiadásokban jelentek volna meg, mint az Aranyéi. A kisebb költemények 1856- és 1860-i s összes költeményeinek 1867-i kétféle kiadását ő maga rendezte sajtó alá s korrigálta, azzal a lelkiismeretes gondnal, mely minden munkáját annyira jellemzi. Nemcsak a közönséges sajtóhibákat küszöbölte ki, hanem az ékezetekre is, melyek helyes alkalmazása annyira fontos a mérték és ritmus szempontjából, a legnagyobb gondot fordította. Hasonló figyelmet fordított az írásjelekre is, azokat a szavakat pedig, melyekre különösen erős hangsúly esik, dűltbetűs szedéssel emelte ki.

A Ráth Mór-féle nagy nyolckötetes kiadás szintén ő maga rendezte sajtó alá, de annak nyomdai korrektúráját már fia, László, végezte, ugyanazzal a gondossággal, mint édesapja, sőt a kegyelettel vezetve, kettőzött éberséggel. Hasonló kitűnő kiadásban tette közzé Arany László Arany János hátrahagyott iratait és levelezését négy vaskos kötetben. Együtt ezt a tizenkét kötetet, mely nemcsak költeményeit,

hanem prózai munkáit, sőt levelezéseit, nemcsak eredeti műveit, hanem fordításait is magában foglalja, méltán tekinthetjük Arany munkái teljes gyűjteményének. A Franklin-Társulatnak „Magyar Remekírók” című vállalatában Arany munkáinak hatkötetes gyűjteményét találjuk. Nem teljes, hanem csak válogatott gyűjtemény ez. Riedl Frigyes rendezte sajtó alá. Becessé az teszi, hogy a kisebb költemények pontos kronológiai sorrendjét itt látjuk először.

E jeles kiadásokhoz méltán sorakozik, sőt azokat jegyzeteinek gazdag kincsével értékben felül is múlja a jelen kiadás, Voinovich Géza a szerencsének azt a kedvezését, hogy Arany kéziratai az ő birtokában vannak, oly munkával hálálta meg, mely egymaga maradandó nevet biztosítana neki irodalomtörténetünkben. „Arany kisebb költeményei” címmel nagyrétkű tanulmánnyal vezeti be a kötetet, mely egyenrangú Arany Lászlónak a Hátrahagyott iratok első kötetéhez írt bevezetésével, ehhez a tartózkodva is kellőleg méltató, sok intim vonással színesen megfestett kitűnő essayhoz.

Az a szemérmes tartózkodás, mely Arany Lászlót, mint fiút, az esztétikai értékelésben korlátozza, Voinovich Gézát nem köti, ő Arany János költészetének teljes méltatását adja. Ha valamit hiánynak érzünk, csak az, hogy költőnknek a világ-irodalomban elfoglalt helyét nem mutatja ki. Ennek a kérdésnek tárgyalása megérdemelt volna egy-két lapot s erre a feladatra nagy, általános irodalmi tájékozottságánál fogva Voinovich Géza különösen alkalmas lett volna.

Egyéb hézagot nem is tudnánk kimutatni tanulmányában. Megállapításai kikristályosodott végérvényű ítéletek. Mindjárt tanulmánya elején hangsúlyozza, hogy Arany nemcsak epikusnak, hanem lírikusnak is nagy. Jó volt ezt ily határozottan kimondani, mert a legtöbben még

ma is csak az epikust látják benne s Petőfi lírája mellett Arany líráját számba sem veszik. Igaz, hogy e két líra egészen más nemű. Örüljünk rajta, a magyar líra széles határait ez még kiterjedtebbé teszi. Én azt sem merném eldönteni, hogy Arany a költészetnek melyik fágában nagyobb, sőt oly merev ellentétet sem tudnék felállítani az objektív és szubjektív, az epikus és lírikus költők között, mint általában szokás. Szerintem minden valódi költészetnek a legerősebb szubjektívizmus, a líra, az alapja. A költő, ha külső tárgyat — eseményt vagy természeti képet — dolgoz is fel, ha igazi költő, mindig saját érzését önti formába. Még a francia parnasszusi költők sem képeznek e tekintetben kivételt, bármennyire elvült tüzték is ki a személtelenséget. Nemcsak akkor lírikusok, midőn szívük elfojtott lángja egy-egy kis résen kitör, mint Leconte de Lisle néhány költeményében, hanem akkor is, midőn a legobjektívebbnek látszó képet rajzolják. Heredia, midőn a különböző korok lelkét egy-egy kis szonettben, egy-egy kis műremekben megeleveníti, nem hideg kolorista, fölhevült képzetének fényét s érzéseinek melegségét árasztja el tárgyán, ezáltal belénk lopja a maga érzését. Objektív eszközökkel lírai hatást ér el. Költészete éppúgy a líra örök forrásától fakad, mint akár Petrarca szonettjei.

Arany erős líraiságát Voinovich a leghatározottabban kiemeli. Versei „nem árulnak el — úgymond — költőjük életéből annyit, mint Petőfi versei, de ezekben is megvan költőjük egész élete s csak ebből érteni meg őket igazán.“ Líraiságát nem csökkenti, sőt erősíti a valóság iránti érzéke, az epikai mellett mintegy „lírai hitelt“ adva költeményeinek. „Elbeszélő költészetének más és más színű szövete“ is „érzése szálaiból van szövés róla a kor arca néz reánk“.

Voinovich érdekesen festi Arany költészetének három jellegzetes korszakát. „Költeményeiben — úgymond — kitárul egész élete, egy nagy szellem és nagy szív vívódása s késő megnyugvása; benne az emberi élet három korszaka is: Az ifjú-ság derüje és bizalma, a férfikor

komolysága és küzdelmei, az öregség méla mosolya. Eletének e három időszaka a nemzetélet három külön korszakával esik össze s művei visszatükrözik ezeket is: a negyvenes évek ifjú reményét, a következő két évtized férfiasan túrt szenvedéseit, s a hetvenes évek megnyugvását.“ Arany balladaköltészeténél is ugyanazt a három korszakot mutatja ki azokon a gyönyörű lapokon, melyeket Arany költészete fő-fő remekeinek, a balladának szentel.

Az egymásra következő korszakoknál nemcsak hogy hanyatlást nem látunk, sőt sok tekintetben, még a harmadiknál is, mely a költő öreg korára esik, fejlődést lehet megállapítani, különösen ami a kifejezések erejét, tömörségét illeti. Míg fiatal korában szélesen festett képeket használt, öreg korában egy-két szóval egész nagy festményt varázsol szemünk elé, gazdag színekkel s mélységes hangulattal. Érdekes példának idézi erre Voinovich a „Mindvégig“ című, „A lantot, a lantot szorítsd kebeledhez“ kezdetű költeményt. Ha van hallgatód, ha nincs — mondja a vers — költő, csak dalolj:

„Bár puszta kopáron,
Mint tücsöke nyáron,
Vész is ki dalod.“

Az a közbevetett három szó: „Mint tücsöke nyáron“, mily megelevenítő erővel varázsolja az olvasó elé annak a tikkadt nyári napon elepedt, kiszült mezőnek a képét, mely a költő lelkében fölmerült, mikor a maga nagy egyedüliségére gondolt.

Arany kisebb költeményeinek ez új kiadását különösen értékesé teszi az a tömörked jegyzet, melyet a tudós szerkesztő páratlanul lelkiismeretes gondja felhalmozott. Csaknem minden költemény végén találunk kisebb-nagyobb, nem egyszer egész tanulmányzamba menő jegyzetet. Voinovich felhasználta a költő kéziratain kívül az Aranyról szóló egész irodalmat, le egészen az apró hírlapi közleményekig. Az egyes költeményekről elmond mindent, ami keletkezésük indítékaira, a hely és körülmények ismeretére, életrajzi vonatkozásokra, kritikailag megrostálva rendelkezésre áll. Az Arany költészete iránt érdeklődőkre (bár-

csak ilyen volna minden művelt magyar ember) kimeríthetetlen kincsébánya ez a könyv, igazán csak ennek segítségével hatolhatunk e kiváltságos nagy szellem költészetének mélyére.

A jegyzetekben, minthogy Voinovich Géza a legközvetlenebb forrásból, Arany kézirati följegyzéseiből is meríthetett, sok új, eddig nem ismert adatot találunk, sőt ismeretlen verstörödékeket is. Az „Erzékeny búcsú” című vershez csatolt jegyben mondja Voinovich: „Mint nagy művészek rajza mellett a lap szélén egy-egy röpke vázlat. Arany kéziratái mellett is munkaközben, hevenyében odavetett töredékes sorokat találni. E kézirat hátlapján e gyönyörű, eddig kiadatlan sorok maradtak fenn:

„Ohajtanék én egy csöndes tanyát,
Derült egü völgy nyájas kebelén:
Hová e hánykodó világ zaját
Elvtéve hozná a szél csak felém,
Mint messze tenger zúgó moraját,
Mely lassan elhal a puszták szelén...”

Ismeretlen fordítási töredékeket is találunk. Ilyen Béranger „Le roi d'Yvetot”-ján kívül Goethe Erlköniginének öt strófája. Ez utóbbit Goethe „Ballada a száműzött és visszatért grófról” című költeményéhez fűzött jegyzetben olvashatjuk. Bajos egy nem kész fordítási töredékről, mely még sokszoros simításra vár, ítéletet mondani; de annyit megállapíthatunk, hogy távolról sem éri el e „Ballada” remek fordításának művészi színvonalát. Talán Arany maga is azért hagyta félbe, mert érezte, hogy nem sikerül. Úgy látszik, vannak lefordíthatatlan költemények, melyekkel a legnagyobb lángelme művészete sem tud megbirkózni.

A nem-nagy számú műfordítás különben, mely a kisebb költemények közt talál helyet, a magyar műfordítást a tökéletesség legmagasabb fokán mutatja. Jellemző, hogy mindenik mennyire hű s mennyire visszaadja az eredetinek nemcsak értelmét, hanem színét, hangulatát, sőtval egész lelkét is. A maga egyéniségéből, a nyelv erején, plaszticitásán kívül semmit sem visz beléjük, az ő érzékeny lelkiismerete úgy érezte, hogy a fordítás hűtlensége, az eredetinek kiforgatása, jogtalan-

ság a szerzővel szemben. Aki fordít, az rendelje alá saját egyéniségét teljesen a lefordítandó mű költőjének. De annál jobban megőrizte eredetiségét eredeti költeményeiben. Ez a tudós költő, aki annyit tanulmányozta a világirodalom jelesseit, s a műalkotásra nézve lelkében lesűrte a tanulságokat, még ha idegen hatások serkentő útmutatására vette is kezébe a tollat, teljesen önálló, teljesen eredeti maradt. Voinovich Géza nagyon szépen magyarázza a skót balladák illetén hatását Arany balladáira, ezekre az egész világirodalomban páratlan alkotásokra.

Arany csodálatos művészi erejét mutatják azok a változtatások is, melyeket egy-két versen utólag külső körülmények kényszere alatt tett. A „Családi kör”-ben is fordul elő ily változtatás, melyet Voinovich Géza közvetkezéleg ismertet: „A harcok („Béna hazafi lép be” stb.) előbb honvéd volt — saját példányában később vissza is javította —, beszéde is előbb nyílabb volt:

Beszél a dicsőség véres napjairól,
S keble áttüzesül és arca felpirul,
Beszél azokról is — szemei könnyben úsznak,
Kikkel más hazába bűdosott — koldúsnak.

(11. versszak, 5–8. sor.)

Elbeszéli vágyát haza szent földjére,
Hosszú terhes útját, a mig haza tére...

Mikor azonban a költő beküldte a *Losonczy Phoenix*-nek, a jótékony album szerkesztője, Vachot Imre, azt írta neki: „... aki csak olvasta... el van ragadotva. Hanem én, ki annyira ismerem a mostani sajtósza-badság viszonyait, — egy bökkenőt találtam benne...” A fenti sorokat kifogásolja, mert a vizsgáló igen jól érzi a célzásokat, ... a kibujdosottak, a menekültek s általában véve a forradalmi dicsőségről és nyomorúságról még csak említést sem lehet tenni. „Most e szavak helyén hatásukat látni, ennek köszönjük a könyves fiú kirajzoltabb képét, kiben sejtelmünk a költőre ismer, fiatalon.”

A kisebb költemények kötete a gondolatok, érzések, hangulatok, külső képek és belső lelki rezdülések végtelenül gazdag, változatos világát tárják föl. Tehetségének rendkívüli nagyságáról tesznek ezek tanu-

bizonyságot. Róla is el lehet mondani, amit ő Dantéről mond:

„Csodálatos szellem! egy a mérhetetlen
Eggel, a mely benne tükrözik alattam!”

Teremtő képzeletének csodálatos erejét annál inkább bámulhatjuk, mert Arany költésze — amire Voinovich Géza, tanulmánya elején, szintén erősen rámutatott — a lehető legmostohább körülmények között virágozott ki ily gazdagon. A lélek-ölő hivatali lekööttség késő venségeig békában tartotta, költői munkásságához az éjjeli nyugalom óráiból kellett ellopnia néhányat. A külső világból alig látott valamit. Byron bebolyongta fél Európát s az ázsiai partokat, Arany így sóhajtott fel: „... én sokszor vágytam már, ha csak annyi tengert is látni, mint a Korhány egy mocsárja, vagy a gesztító a kertben“. A külső benyomások gyér voltát azonban gazdagon pótolta lelkének csodálatos érzékenysége, amellyel a körülötte lévő, bár szűkebb világ képét magába fogadta, s amely a krónikák száraz adatait hús-vér valósággá változtatta. A jegyzetek e tekintetben, Voinovich művészi feldolgozásában, nyomról-nyomra vezetnek bennünket.

Arany élete egyszerű, szinte nyárs-polgárius élet volt. Lelkének ha voltak viharai, nem a szélvészről felkorbácsolt tenger képét mutatták, belső forradalmak voltak azok, mint mikor a tengerfenék alatti földrengés háborgatja a vizeket. Lelkébe igazi derű csak a boldog családi körben szállt, vagy ha néha, fiatalabb korában, jóbaráti körben fesztelenül eltréfálgathatott. Számos tréfás apróság őrizi ezeknek a meghitt baráti összefüveteknek emlékét. Kár, hogy éppen a legkiválóbb, a Szilágyi Sándor disznótórára írt tréfás vers hiányzik a kötetből. Az a kissé nyers humor a vers végén, nem olyan, hogy amiatt a nagyközönség kezébe ne lehetne adni (a szűkebb közönség vagy negyven év óta úgy is jól ismeri). Távolról sincs olyan triviális, mint Goethe „Schneider-Courage“-a, pedig az a nagy német költő valamennyi kiadásában benne van.

Aranyt életrajzi adatai, valamint költeményei is, bár alapjában sötét színezetű, de ellenmondásoktól ment,

nem komplikált, egyszerű, hívó léleknek tüntetik fel. De egyúttal kiemelik, amit Voinovich különösen hangsúlyoz, rendkívüli, szinte példátlan önuralmát. Éppen ez a nagy önuralom s a költő zárkózottsága teszi kétségessé, hogy egészen hű-e az a kép, mely lelki arcképéről előttünk áll? Költeményei vallo-másának őszinteségében nem lehet kételkednünk. Valóban vallásos, Isten akaratában megnyugvó lélek volt ő, a szülői háznál magába szitt komoly vallásosság úgy belecsengett folyvást lelkébe, mint a hűsvéti harangszó a méregpohár után nyúló készülő Faustéba. De azért lehettek s talán voltak is nagy, nehéz vívódásai. Egy hatalmas világszellem mélységeit — Aranyt is bizvást ezek közé számíthatjuk — megmérni alig lehet, s kérdés, Arany valóban az a sorsába belenyugvó alázatos lélek volt-e, vagy lázongó titán, kit Zeüsz haragja a Kaukázus bércéhez lánccolt? Ezt az utóbbi lehetőséget sejteti egy kevésbé ismert öregkori költeménye, melynek hangja szokatlanul erős és őszinte. Talán nem érdektelen, ha egész terjedelmében közöljük:

Ez az élet...

Ez az élet egy tivornya:
Inni kell, ha rád jön sorja,
Az örömből, búbanatból,
Karcos borból, kéjzamatból.

Inni hosszút és körömré,
Kedvet búra, bűt örömré;
Sok megissza vad-őszintén:
Egy-kettő vigyázva, mint én.

Kivel egykor én mulattam,
Többnyire már pad alatt van,
Én, ki a mámort kerültem,
Helyt maradék, hol leültem.

De, ha végig nézek romján:
Oly sivár volt e tivornyám!
Mért nem ittam úgy, hogy jó-rég
Én is a pad alatt volnék?...

Voinovich a következő megjegyzést fűzi hozzá: „Puritán életéből lehangoltan néz a kikerült életörömök után; egy keserű perc hangulata ez.“ De valóban csak egy perc hangulata-e, vagy az erős önfegyelem békőiből kitörő lélek sikoltása? A hang mindenesetre szokatlan Aranynál, van benne valami infernális erő, mint a vulkánok háborgásában.

Vargha Gyula.